

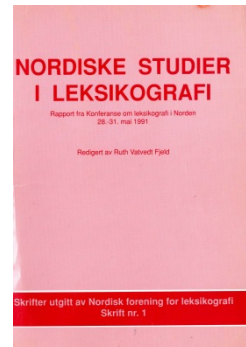
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Brikker til en typologi over danske fagordbøger

Forfatter: Hans Kristian Mikkelsen

Kilde: Nordiske studier i leksikografi 1, 1992, s. 260-274
Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, 28.-31. mai 1991

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>



© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Brikker til en typologi over danske fagordbøger

Målet med artiklen er at finde kriterier til brug ved en typologisering af fagordbøger. Det foreslås at skelne mellem tre typologiske dimensioner: en materiel, en tekstuel og en funktionel, svarende til Hallidays tre basale kommunikationsaspekter: det ideationelle, det tekstuelle og det interpersonelle aspekt. Inden for hver af disse dimensioner hævdes tre parametre at være særligt vigtige, og af kapitel 4 fremgår det, at kombinationer/korrelationer af træk fra de i alt ni parametre kan give det ønskede typologiseringsgrundlag.

1. Indledning

De overvejelser og resultater, der fremlægges i denne artikel, indgår i et større forskningsprojekt, som jeg er ansat til at udføre. Projektet har som mål at etablere ny viden om tosprogede fagordbøger, en viden som kan være med til at danne grundlaget for fremtidige fagordbøger af interesse for en dansk bruger. Det siger sig selv, at det med denne målsætning ligger lige for at fokusere på ordbøger, der har dansk som udgangssprog eller målsprog.

Mit forskningsprojekt rummer flg. hovedelementer: 1) En status over danske fagordbøger. 2) Forskning i og udvikling af teorien bag tosprogede fagordbøger til oversættelse under hensyntagen til forskningsresultaterne fra den almene (meta)leksikografi og fagsprogsforskningen generelt. 3) Udarbejdelse af koncepter til tosprogede oversættelsesordbøger inden for nogle udvalgte fagområder.

Denne artikel handler altså især om det første punkt. Jeg skal med det samme understrege, at jeg befinder mig i begyndelsen af opgaven, og at de resultater, som her fremlægges, i høj grad er behæftet med usikkerhed. Dog finder jeg, at mine foreløbige undersøgelser kan udstikke retningslinjer for en typologisk oversigt over eksisterende fagordbøger.

2. Generelt om danske fagordbøger

Indtil nu har jeg ved gennemsyn af diverse bibliografier samt kartoteker og databaser ved danske forskningsinstitutioner samlet ca. 1400 titler og lagt dem ind i en bibliografisk database. Jeg har samtidig registreret alle relevante oplysninger, som kunne hentes ud fra bøgernes titler og de oplysninger, som bibliografierne, henholdsvis kartotekerne og databaserne, kunne give. Imidlertid kan man ikke uden videre stole på, at en ordbog nu også er en ordbog. Foruden de rent metaleksikografiske overvejelser om, hvad man overhovedet skal forstå ved en "ordbog", kan det volde meget store problemer, hvis man satses på at finde alle fagordbøger frem fra mængden af bøger, som ikke med nogen ret kan kaldes ved dette navn. På den ene side synes selve betegnelsen "ordbog" at have positive konnotationer. Rammerne for hvad der kaldes ved dette navn er derfor vide. På den anden side er der en

mængde andre ord og udtryk, der kan bruges til at dække det begreb, som ordet "ordbog" også dækker. Jeg kan i flæng remse flg. op:

"1090 engelske økonomiudtryk", album, begreber, benævnelser, betegnelser, "bevingede ord", "Ca. 1000 navne", "dansk-engelsk-fransk-tysk", definitioner, dictionnaire, encyklopædi, fagudtryk, faktaordbog, folkenavne, forkortelser, fortegnelse, "fra A til Z", fremmedord, gloser, glossar(ium), "hvem-hvad-hvor", "hvordan udtales...?", håndbog, index, katalog, konkordans, leksikon, liste, minilex, navne, "navne på stater", "nogle geografiske navnes form, udtale og betydning", nomenklatur, "operabogen", opslagsbog, ord, ordbog (og div. sammensætninger såsom fagordbog, handelsordbog, handelsskoleordbog, teknisk ordbog, fremmedordbog, realordbog), ordforklaringer, ordliste, ordnøgle, ordsprog, "oversættelse af udtryk", parlør, register, registrant, standard, standardudtryk, "systematisk skriftstedssamling", termer, terminologi, terminologiliste, thesaurus, udtryk, vejviser, vokabularium.

Ikke alle disse ord står nødvendigvis for indholdet "(fag)ordbog", men muligheden er der, og på det indledende stadium gør man nok bedst i at tage hensyn til i hvert fald de fleste af disse "mistænkelige" ord.

2.1 UDK-grupperne

Til inddelingen af ordbøgerne efter fag benytter jeg mig af det universelle decimalklassifikationssystem, UDK, som bruges til klassifikation på mange biblioteker verden over. Vha. tallene 0-9 kan alt på denne jord få sin plads i systemet - og så er tallet 4 endda ikke udnyttet endnu. Der er ganske vist forskelle fra land til land, ja fra bibliotek til bibliotek, når det gælder specificeringen ud i de yderste decimaler. Men hvis vi holder os til de mest generelle klasser, vil der være sammenfald også på tværs af landegrænser. De 9 udnyttede hovedklasser er flg.:

- | | |
|---|--|
| 0 | Videnskab og kultur, alment |
| 1 | Filosofi |
| 2 | Religion |
| 3 | Samfundsvidenskab |
| 5 | Matematik og naturvidenskab, alment |
| 6 | Anvendte videnskaber |
| 7 | Fysisk planlægning. Kunst. Arkitektur m.m. |
| 8 | Sprog- og litteraturvidenskab |
| 9 | Geografi. Biografi. Historie |

Inden jeg kommer nærmere ind på mit hovedtema, nemlig de typologiske træk ved fagordbøgerne, vil jeg nævne nogle tendenser i fordelingen af fagordbøger på de forskellige faggrupper. Jeg ønsker ikke at sætte eksakte tal på endnu, eftersom den endelige opgørelse først kan foretages, når jeg har arbejdet hele materialet igennem.

2.2 Hovedtendenser

Med de nævnte forbehold, vil jeg driste mig til at angive nogle omtrentlige procentsatser for, hvordan fagordbøgerne, foreløbig blot defineret som det, der ikke er almensproglige ordbøger, fordeler sig på de ni brede fagområder.

0:	2,5 %
1:	2,5 %
3:	18,5 %
5:	9 %
6:	51,5 %
7:	8 %
8:	2 %
9:	2 %

Altså tegner de anvendte naturvidenskaber, teknikken i bred forstand, sig alene for halvdelen af fagordbøger, mens samfundsvidenskaberne tager sig af størstedelen af resten.

Fordelingen af ensprogede og ikke-ensprogede fagordbøger inden for de samme grupper viser at de samme to hovedområder adskiller sig påfaldende fra alle de øvrige ved, at de ikke-ensprogede fagordbøger er i klart flertal (område 0 har dog også et lille flertal af ikke-ensprogede fagordbøger). Behovet for at kunne forstå, henholdsvis gøre sig forståelig på et andet sprog end dansk, synes således klart størst inden for samfundsvidenskaberne og de anvendte naturvidenskaber. Sammenholdt med hvad det er for nogle fag og især fagsprog, der undervises i på de danske handelshøjskoleers erhvervsproglige fakulteter, nemlig jura, økonomi og teknik, kan der ikke siges at være noget overraskende i denne konstatering.

Hvis vi videre ser på, hvordan de ikke-ensprogede ordbøger fordeler sig på to- og flersprogede fagordbøger, ser vi, måske overraskende, at både økonomi og jura har færre tosprogede end flersprogede fagordbøger, mens omvendt de tekniske fag har et flertal af tosprogede ordbøger.

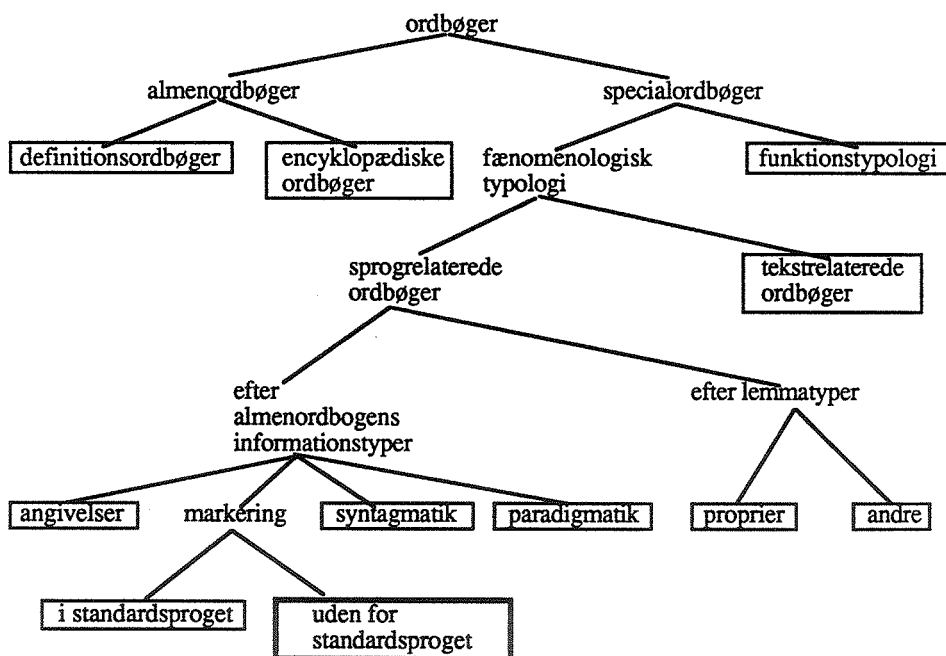
3. Typologiske træk

Oven på disse rent kvantitative opgørelser vil jeg nu give mig i kast med nogle mere kvalitative overvejelser vedrørende typologiseringen af fagordbøgerne. Det gælder i endnu højere grad her, at man må tage hver enkelt fagordbog i øjesyn for at kunne beskrive, hvilken type den hører til. Jeg vil i det følgende skitsere et pilotprojekt, hvor jeg har noteret mig nogle karakteristiske sider af et tilfældigt valgt udsnit af de registrerede potentielle fagordbøger. Målet med denne undersøgelse var at nå frem til nogle kategorier, der kan bruges til beskrivelsen af samtlige fagordbøger. Resten af kapitel 3 redegør for de kriterier, jeg er gået ud fra ved gennemgangen af de knapt 70 udvalgte bøger.

Som tidligere nævnt er et af problemerne, hvad man overhovedet skal forstå ved en "ordbog". At der så i dette tilfælde ikke blot er tale om en "ordbog", men en "fagordbog" gør ikke tingene nemmere. Dermed må man nemlig uvægerligt gøre sig forestillinger om, hvad fagsprog overhovedet er. Men først en kort oversigt over, hvad jeg mener er relevant at inddrage ved typologisering.

I den metaleksikografiske litteratur findes der mange forskellige måder at gruppere ordbøger på. Fx har Hausmann (1989) udarbejdet en generel model til typologisering af

ordbøger (se nedenfor). Modellen viser sin styrke ved at kunne rumme alle de forskellige ordbogstyper, som beskrives i Hausmann/Reichmann/Wiegand/Zgusta 1989, kap. VI-XV. Hausmann kalder selv sin typologi for "fænomenologisk", selvom det ret beset kun er en del af typerne, der kan siges at være udledt på dette grundlag. (Med fænomenologisk menes her, at det er arten af genstandsområdet (tekstrelateret eller sproglateret) og artiklens elementer (lemmata, artikelposter), der gøres til udgangspunkt for en klassifikation af ordbøger.) Hausmanns model er beregnet til at kunne indeholde alle tænkelige ordbøger, og vægten på de fænomenologiske træk er i den henseende rigtig. Der indgår dog også andre kriterier i modellen, netop fordi en rent fænomenologisk tilgang ville betyde en ignorering af centrale typer, deriblandt sagordbøger, fagordbøger, læreordbøger og oversættelsesordbøger. Følgelig er modellen suppleret med nogle kriterier af ikke-fænomenologisk karakter for at tage højde for sådanne mangler (se figur 1).



Figur 1

Når det gælder en model for typologisering af fagordbøger, finder jeg det bedre at lægge vægten på andre sider end de fænomenologiske. Her vil jeg koncentrere mig om tre fundamentalt forskellige perspektiver ved typologisk klassifikation. De er dog ikke mere forskellige, end at de også står i en vis indbyrdes sammenhæng. Denne sammenhæng viser sig ved, at de tre kriterier tilsammen dækker alle aspekter af menneskets kommunikation. De tre elementer i kommunikationsprocessen, som jeg har i tankerne, er dels den **virkelighed**, som kommunikationen primært forholder sig til, dels den **tekst**, der repræsenterer virkeligheden og dels endelig den **situation**, som udgør rammerne for kommunikationen. Intet af disse tre grundelementer kan mangle. Min tese er, at de parametre og de parametertræk, jeg fremhæver i 3.1-3.3., er centrale, når det gælder typologisering af fagordbøger. Det

betyder ikke, at man ikke kan finde andre relevante parametre og parametertræk, men at nedenstående er tilstrækkelige til en overskuelig klassifikation.

3.1 Materiel typologi - og afgrænsning af "sprog/sag" samt "almensprog/fagsprog"

Mht. den virkelighed, som er repræsenteret i fagordbøgerne, finder jeg, at der er tre vigtige parametre: antal sprog, virkelighedens art og virkelighedens specialiseringsgrad. "Virkelighedskriterierne" spiller kun en mindre rolle i Hausmanns opstilling. Antal sprog er slet ikke med, idet modellen trods sin store rummelighed kun anvendes til klassifikation af monolingvale ordbøger. Virkelighedens art indgår i modellen for at adskille definitionsordbøger fra encyklopædiske ordbøger, mens de rene sagordbøger (encyklopædier) dog indledningsvist er sorteret fra. Virkelighedens specialiseringsgrad indgår i underinddelingen af det fænomenologiske træk "markering" i form af en distinktion mellem det, der indgår i standardsproget, og det, der falder udenfor. Den første parameter lader sig naturligt inddele i flg.

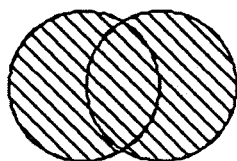
- 1 sprog (monolingvale)
- 2 sprog (bilingvale)
- flere end 2 sprog (polylingvale)
- (= materiel ordbogstypologi, 1. parameter)

De to øvrige materielle parametre kræver lidt mere forklaring pga. deres mindre betydning for den hidtidige metaleksikografiske forskning. Dette gælder især virkelighedens specialiseringsgrad, dvs. forholdet mellem fagsprog og almensprog. Dette spørgsmål er aktuelt inden for fagsprogsforskningen og bliver derfor også et kernepunkt inden for fagleksikografien. Til gengæld har forholdet mellem sag og sprog været vendt og drejet flere gange, bla. ganske udførligt i Hupka 1989. Jeg skal derfor ikke gentage diskussionen. På den anden side er det nødvendigt at tage stilling til begge spørgsmål, ikke mindst når det drejer sig om fagordbøger. Lad mig derfor fremstille mit syn på de to kardinalspørgsmål.

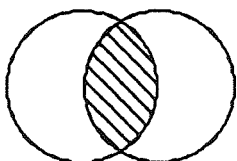
Hvis vi forudsætter, at der findes en virkelighed uden for sproget, siger vi samtidig, at sproget og de sagsforhold, det kan referere til, er, om ikke uafhængige af hinanden, så dog i det mindste ikke identiske. Der er efter min opfattelse tale om **to forskellige dele af en og samme verden eller univers**. Skellet mellem dem er ikke absolut: de overlapper hinanden: "begrebet" udgør deres fællesmængde. Dette er illustreret i figur 2.

Både sag og sprog kan afspejles i ordbogens sproglige virkelighed. Sproget er, som bla. Pragerlingvisterne fremhævede, i stand til at vende sig mod sig selv, at gøre sig selv til genstand for kommunikation (den såkaldt "metasproglige" funktion). Opdelingen i sagordbøger og sprogordbøger er rigtig, hvis man går ud fra den nævnte skelnen mellem sag og sprog. Men også sagordbogen og sprogordbogen overlapper hinanden: definitionen (af begrebet) kan lige så vel optræde som et ledsagende element i sagordbogen som i sprogordbogen - og hvad mere er: det kan være det centrale element i det, som jeg vil kalde "begrebsdefinitionsordbogen".

Hvis vi nu kalder sagens og sprogets differensmængder samt deres fællesmængde for henholdsvis Sp(rog), Be(greb) og Sa(g), får vi flg. syv kombinationsmuligheder: Sp, Be, Sa, SpBe, BeSa, SpSa og SpBeSa. Antallet af kombinationsmuligheder stiger, hvis vi går ud fra, at der i kombinationerne altid er tale om, at den ene af komponenterne har førsteprioritet.



foreningsmængden af sag og sprog:
ET UNIVERS



fællesmængden af sag og sprog:
BEGREBER

Figur 2

Altså får vi flg. 12 mulige sammensætninger, hvor den førstnævnte komponent har førsteprioritet, mens andre har andenprioritet:

<i>Sprogordbøger</i>	<i>Begrebsdefinitionsordbøger</i>	<i>Sagordbøger</i>
Sp	Be	Sa
SpBe	BeSp	SaBe
SpSa	BeSa	SaSp
SpBeSa(=SpSaBe)	BeSpSa(=BeSaSp)	SaBeSp(=SaSpBe)

(= materiel ordbogstypologi, 2. parameter)

Netop denne prioritering gør, at billedet ikke bliver helt uoverskueligt. Der er altså altid tale om, at en fagordbog kan placeres som en sprogordbog, en begrebsdefinitionsordbog eller en sagordbog. (Eksempler anføres i 4.)

Skellet mellem sprog-, begrebsdefinitions- og sagordbøger gælder ordbøger generelt. De fleste fagordbøger fordeler sig på de tre nævnte almene hovedtyper, men der er endnu et par stykker repræsenteret i mit udvalg, nemlig:

etymologisk fagordbog
forkortelsesordbog
thesaurus
sætnings- og billedordbog

Den anden distinktion, som er fundamental for fagleksikografien, er den mellem fagsprog og almensprog (= hverdagsprog). I den almensproglige leksikografi spiller denne distinktion en underordnet rolle, eftersom fagordbøger, som allerede vist, placeres langt nede i det fænomenologiske typologiske træ.

Almensproget er, efter min opfattelse, den sproglige del af **den gennemsnitlige sprogudøvers univers**. Den ene halvdel af den gennemsnitlige sprogudøvers univers er den sproglige del. Den anden halvdel af dette univers udgøres som vist ovenfor af de saglige (eller "encyklopædiske") forhold, som den gennemsnitlige sprogudøver har et fortroligt kendskab til. Man kunne evt. kalde denne halvdel for "almensagen".

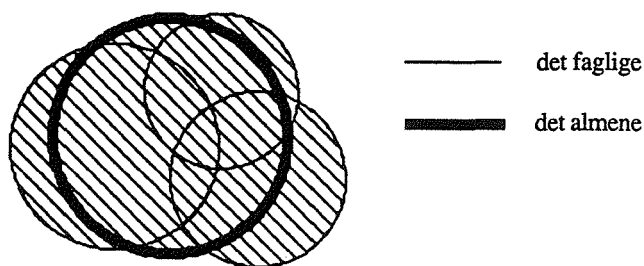
Fagsprog er på tilsvarende vis en halvdel af **et univers, som den gennemsnitlige sprogudøver ikke har fuldt kendskab til**, eller som Henning Spang-Hanssen (1983) ville udtrykke det: fuld sproglig autoritet over. Den anden halvdel af det faglige univers udgøres af de faglige sagsforhold, som også rækker ud over det, som gennemsnitsborgeren er fortrolig med. Der er ikke nødvendigvis noget endeligt antal af faglige universer, og de kan lappe mere eller mindre ind over det almene univers. Det totale univers, og dermed også dets komponenter: de totale sagsforhold og det totale sprog, kan derfor heller ikke afgrænses absolut, men skal forstås som summen af det almene og det faglige univers. Altså:

totalunivers = almenunivers + fagunivers

totalsag = almensag + fagsag

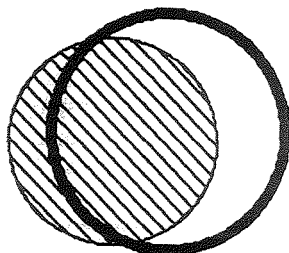
totalsprog = almensprog + fagsprog

Den grafiske fremstilling af forholdet total : almen : faglig viser i figur 3 den hierarkiske relation: det totale univers (skraveret) indeholder det almene og de faglige universer, som indbyrdes er på samme plan.

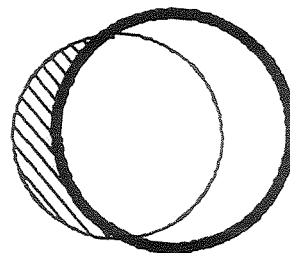


Figur 3

Hvis vi opfatter fagsprog, sådan som jeg fremstiller det i figur 3, kan vi, når vi vil beskæftige os med et fagsprog, vælge at omfatte **hele** fagsproget (skraveret), incl. den del, der er fælles med almensproget (a), eller vi kan vælge kun at behandle den del af fagsproget (skraveret), som falder uden for almensproget (b). Se figur 4.



Figur 4a



Figur 4b

I fagleksikografisk sammenhæng er distinktionen mellem **hele** fagsproget og den specifikke **del** relevant for selektionen af materiale til ordbogen¹. Således er det karakteristisk for den

del af fagordbøgerne, som man almindeligvis kalder terminologiordbøger, at de kun interesserer sig for den særsproglige del, og inden for denne ofte endda kun for et begrænset udsnit.

Så meget om de to oppositioner, som er helt grundlæggende for leksikografien i almindelighed og for fagleksikografien i særdeleshed.

I min undersøgelse af fagordbøger har jeg fundet det relevant at arbejde med flg. fagsprogsaspekter:

begreber
 deskriptorer
 fagsprog
 navne
 navne og begreber
 terminologi
 (= materiel ordbogstypologi, 3. parameter)

3.2 Strukturel typologi

Den strukturelle typologi, som sammen med den omtalte materielle typologi udgør det, som Hausmann kalder den fænomenologiske typologi, tager udgangspunkt i ordbogen som tekst. Man kan skelne tre niveauer: ordbogens struktur (megastruktur), ordlistens struktur (makrostruktur) og artiklens struktur (mikrostruktur).

På det megastrukturelle niveau har jeg valgt at se på, hvilke og tildels hvor mange **komponenter** der optræder. Den eneste megakomponent, man finder i næsten alle ordbøger, er makrostrukturen/ordlisten. Der er dog en undtagelse. Når der blandt kategorierne nedenfor forekommer komponenten "almindelig bog" skyldes det den tidligere omtalte (se kap. 2 ovenfor) uklarhed i afgrænsningen af ordbogsbegrebet. Uklarheden viser sig dels som et praktisk, dels som et teoretisk problem. På den ene side må man regne med, at der som følge af den meget brede titelbaserede afgrænsning af kildematerialet følger en del "støj" med. Noget af materialet vil mao. blive kasseret, fordi det efter nærmere undersøgelse ikke kan regnes med til kategorien "ordbog". En bog, der er struktureret fuldstændig som en almindelig bog, dvs. som en kontinuerlig kohærent tekst, vil ikke kunne opfylde de teoretiske krav til en ordbog. På den anden side forudsætter en sådan udskilning, at der er opstillet nogle kriterier for, hvad der kan betragtes som en ordbog. Jeg har i denne undersøgelse ikke lagt mig fast på en teoretisk definition, og det er bla. grunden til tilstedeværelsen af den her omtalte komponent. Om den teoretiske definition af begrebet ordbog vil jeg kun sige, at det nok vil være hensigtsmæssigt at operere med en prototypisk organisering af det. Der vil således snarere være tale om, at en given bog er en ordbog i større eller mindre grad, end at en bog enten er en ordbog eller ikke er en ordbog. Det er også en af grundene til, at jeg ikke uden videre udelukker, at en bog uden en makrostrukturelt betinget non-kontinuerlig tekststruktur i en eller anden forstand kan være en ordbog. Dog skal det nævnes, at en bog med "almindelig bog"-struktur naturligvis ikke lader sig analysere på makrostrukturplanet, eftersom det er karakteriseret ved ikke at have nogen makrostruktur. En sådan bog kan heller ikke beskrives på mikrostrukturelt plan, idet en mikrostruktur forudsætter eksistensen af en makrostruktur. (Makro- og mikrostruktur forstås her udelukkende som metaleksikografiske begreber. Jeg ser altså bort fra, hvordan homonyme termer bruges inden for tekstlingvistikken.) I min foreløbige analyse arbejder jeg med flg. grundtyper af megastruktur:

almindelig bog
 (én) makrostruktur
 flere makrostrukturer
 makrostruktur, registerindgang
 makrostruktur, registerindgang og saglig liste
 makrostruktur, registerindgang og sproglig liste
 makrostruktur, saglig liste
 makrostruktur, sproglig og saglig liste
 makrostruktur, sproglig liste
 (= strukturel ordbogstypologi, 1. parameter)

På det makrostrukturelle plan udskilles typerne ikke efter komponenternes art og antal, men efter forskellige former for **organisering** af lemmerne. Et karakteristisk træk ved lemmerne er netop, at det er en komponent, som er rekursiv. Dette træk er måske det bedste bud på en strukturel invariabel i ordbogsbegrebet. Ingen makrostruktur er kendetegnende for bøger med "almindelig bog-megastruktur". Jeg har fundet flg. makrostrukturelle typer:

alfabetisk
 alfabetisk nummereret
 alfabetisk samt systematisk
 ingen
 numerisk
 systematisk/billed
 systematisk/tematisk
 (= strukturel ordbogstypologi, 2. parameter)

På mikroplanet har jeg, ligesom ved megastrukturen, valgt at se på arten og antallet af mikrostrukturens/ordbogsartiklens komponenter. Man kan derfor med rette hævde, at jeg ikke - hverken i den mega- eller den mikrostrukturelle beskrivelse - beskæftiger mig med strukturen i snævrere forstand. Man kunne også sige det på en anden måde: den mega- og mikrostrukturelle beskrivelse fokuserer på træk ved **selektionen** af forskellige parametre (den såkaldte "indre selektion"), mens den makrostrukturelle ser på træk ved **præsentationen**. (Hvad angår den "ydre selektion", altså valget af lemmer til ordbogen, er der her tale om et anliggende for den materielle ordbogstypologi, jf. 3.1.). "Ingen" mikrostruktur er, ligesom "ingen" makrostruktur karakteristisk for bøger med "almindelig bog"-megastruktur. Jeg arbejder med følgende mikrostrukturelle træk:

definition
 definition og forklaring
 definition/synonym og forklaring
 forklaring
 ingen
 synonym
 synonym og definition
 synonym og oplysninger til tekstproduktion
 synonym og oplysninger til tekstreception
 synonym, definition og oplysninger til tekstproduktion
 synonym, definition og oplysninger til tekstreception

synonym, oplysninger til tekstproduktion og oplysninger til tekstreception
 term, definition
 ækvivalent
 ækvivalent og definition
 ækvivalent og oplysninger til tekstproduktion
 ækvivalent og oplysninger til tekstreception
 ækvivalent, definition og forklaring
 ækvivalent, definition og oplysninger til tekstproduktion
 ækvivalent, definition og oplysninger til tekstreception
 ækvivalent, definition, oplysninger til tekstreception og oplysninger til tekstproduktion
 ækvivalent, paradigmatisk leksik
 ækvivalent, oplysninger til tekstreception og oplysninger til tekstproduktion
 (= strukturel ordbogstypologi, 3. parameter)

3.3 Funktionel typologi

Den tredje og sidste typologiske dimension er den, som ser på hvordan ordbogen bruges - eller **kan** bruges - samt af hvem. Ud over disse to funktionelle parametre, brugen og brugeren, vil jeg nævne en tredje, som man gerne glemmer, nemlig ordbogens afsender. Jeg tror, at man i de kommende år vil se en øget opmærksomhed om afsenderen. Tænk blot på den omstændighed, at man i stadig større omfang omtaler ordbogens ophavsmand som "forfatter" og ikke blot som "sammenstillere". Der vil utvivlsomt i de kommende år, i takt med opmærksomheden på begrebet "brugervenlighed", blive stillet større krav til leksikografens evne til at indgå i dialog med brugeren. Herved forstår jeg øgede krav til, at leksikografen forudser i hvilke situationer, brugeren har behov for at slå op i en ordbog.

Med betegnelsen "afsender" hentydes ikke til den enkelte leksikograf, men til den, som har taget initiativet til ordbogen. Initiativtageren **kan** naturligvis være identisk med leksikografen, men er det kun sjældent. Afsenderen er altså snarere det forlag, den offentlige institution eller den private virksomhed, som har afdækket et behov, som det forsøger at dække med ordbogen. Afsenderen kan være delvist sammenfaldende med modtageren, nemlig når fx et firma for at tilfredsstille egne behov sætter et ordbogsprojekt igang. Særlig inden for bi- og polylingval fagleksikografi er det udbredt, at en international institution står bag udgivelsen af en ordbog. Målet er da ofte at fremme et fagligt samarbejde på tværs af landegrænser. I min gennemgang af de 67 fagordbøger har jeg fundet det rimeligt at arbejde med nedenstående typer af afsenderholdning:

belyse
 diskutere
 evaluere
 fremme samarbejde
 normere/standardisere
 problematisere
 reklamere
 rådgive (ved oversættelse)
 (= funktionel ordbogstypologi, 1. parameter)

Modtageren, eller rettere: den intenderede modtager af ordbogsteksten kan placeres efter sit faglige og sit sproglige niveau. Nogle af de nedenstående kategorier refererer til ét af disse parametre, andre til begge. Således er fx "ekspert" og "lægmand" udtryk for, at der hos modtageren forventes en større eller mindre grad af faglig viden, mens fx en "professionel oversætter" er en modtager med en stor sproglig og fag(sprog)lig viden. Følgende modtagerkategorier synes relevante for fagordbøgerne:

ekspert
 korrespondent
 lægmand
 lægmand/fagmand
 professionel oversætter
 professionel oversætter/fagmand
 professionel oversætter/studerende oversætter
 sprogligt interesseret fagmand
 tekniker
 (= funktionel ordbogstypologi, 2. parameter)

Som det tredje funktionelle kriterium har jeg valgt at se på, hvilke situationer fagordbøgerne kan anvendes i. Forskningen i de situationer, som ordbøger - for slet ikke at tale om fagordbøger - kan bruges til, er endnu kun i sin vorden. De brugssituationer, eller "ordbogsanvendelsesformål", som anføres nedenfor, er derfor i allerhøjeste grad tentative. En videnskabelig redegørelse for ordbogsbrugssituationerne forudsætter, som Wiegand (1987:185) siger, at den enkelte situation opløses i sine komponenter, dvs. delsituationer. Af listen over situationer fremgår, at fagordbøgerne generelt kan bruges til meget forskellige ting. Den største forskel er den mellem ordbøger til læsning (bla. indlæring af sprog og/eller fag) og ordbøger til opslag, herunder oversættelse, tekstforståelse og forskellige former for fagligt arbejde.

baggrundsviden
 baggrundsviden og fagindlæring
 fagindlæring
 fagindlæring og sprogindlæring
 klassificering
 medtænkning
 oversættelse L1-L2
 oversættelse L2-L1
 oversættelse L2-L1, L1-L2
 oversættelse L2-L1, L1-L2 og tekstreception
 samarbejde
 sprogindlæring
 søgning
 søgning og klassificering
 tekstproduktion
 tekstreception
 tekstreception og fagindlæring
 tekstreception og oversættelse
 (= funktionel ordbogstypologi, 3. parameter)

Jeg understreger, at alle disse funktionelle klasser er opstillet på grundlag af en gennemgang af et tilfældigt, begrænset udvalg af fagordbøger. Det skal også understreges, at funktionelle træk i høj grad må udledes ved interpretation - i modsætning til de fænomenologiske (materielle og strukturelle) træk, som ifølge sagens natur er mere umiddelbart gennemskuelige. Ganske vist fremgår det undertiden af forord og brugervejledninger, hvad ordbogen skulle kunne bruges til. Det kan man så tage for pålydende - og så underkaste kritik senere. I andre tilfælde siges der ikke noget om funktionen, og hvis man ønsker at få de funktionelle træk med, er man således tvunget til at foretage sin egen fortolkning.

4. Typologiske korrelationer - nogle konklusioner

Det interessante er nu at undersøge, hvilke korrelationer af materielt, strukturelt og funktionelt typologiske træk der er karakteristiske for de undersøgte fagordbøger.

De 67 undersøgte fagordbøger fordelte sig nogenlunde ligeligt på 26 monolingvale, 22 bilingvale og 19 polylingvale.

De største typologiske forskelle finder man inden for de **monolingvale** fagordbøger. Her er den faglige spredning stor: alle UDK-hovedgrupper undtagen nr. 9 (se 2.1.), som heller ikke optræder i de to andre kategorier af ordbøger, er repræsenteret. Desuden er 10 af de 16 materielle typer (og undertyper) med blandt de 26 udvalgte. 5 af dem er begrebsdefinitionsordbøger (Be og BeSa), alle har alfabetisk makrostruktur og deres vigtigste funktionelle træk er, at de skal formidle baggrundsviden og fagindlæring for en lægmand, fx:

labile Gener, Gener, som er særligt tilbøjelige til at mutere.

latent Befrugtningsvirkning betegner et specielt Fænomen hos visse Organismer (Snegle), hvor Moderindividet er bestemmende for visse Egenskaber ved Afkommet (Sneglehusets Drejning) uanset Afkommets individuelt afvigende Genotype, som først viser sig paa næste Generation igen.

lateral Chiasma, sidestillet Chiasma mellem to Kromosomer, der forbinder det ene Kromosom med det andets Langside til en Y-formet Forgrening.

(Wanscher 1942)

Det er også kendetegnende, at det kun er blandt de monolingvale ordbøger, at man finder sagordbøgerne (Sa, SaBe, SaBeSp og SaSp). Strukturelt præges de af en fattig megastruktur, en alfabetisk makrostruktur og en mikrostruktur, hvor forklaringen er det konstante element. Det, som brugeren, der altid er lægmand, kan anvende en sådan ordbog til, er primært at forøge sin encyklopædiske baggrundsviden om det pågældende faglige sagsområde. Undertiden satser afsenderen ikke blot på at oplyse, men også på at problematisere et emne og dermed på en måde indlede en dialog med læseren.

alliance

Forbund, sammenslutning eller samarbejde om et bestemt mål. NATO er en militær-alliance, d.v.s. et forbund mellem lande med det formål at forsvare *kapitalis-men* i medlemslandene og deres *kolonier*. Man kan også slutte forbund, alliere sig, med forretningsmæssige formål. Se *kartel*, *trust*, *monopol*.

alternativ

En anden mulighed, en anden løsning. *Socialismen* er det alternativ, som vil afløse *kapitalismen*. *Kollektiv* trafik er et alternativ til *privatbilismen*. Alternativ tænkning: tænkning i andre baner end de sædvanlige.

(Jesper 1974)

De 22 **bilingvale** befinder sig alle inden for hovedgrupperne 6 (anvendt videnskab, teknik) og 3 (samfundsvidenskaberne). 10 af dem er rene sprogordbøger (Sp), dvs. man finder kun ækvivalenter og andre rent sproglige elementer i deres mikrostruktur. Det kan forekomme overraskende, selv om de fleste henvender sig til professionelle oversættere, der således åbenbart formodes at have, eller have anden adgang til, oplysninger om den saglige og begrebsmæssige baggrund. Fordelingen af funktionerne L1>L2-oversættelse (aktiv) og L2>L1-oversættelse (passiv) er nogenlunde ligelig, og specielt må da den første formodes at stille krav til oversætterens encyklopædiske viden.

forfaldsdag Fälligkeitstag m.; Verfallstag m.; - 6 måneder efter ~ - 6 Monate (m.) seit dem Fälligkeitstag.

forfaldstid Fälligkeit f.; en veksels ~ - Verfallzeit (f.) eines Wechsels (m.); betaling før ~ - vorzeitige Zahlung.

(Gubba 1975)

Resten af de bilingvale ordbøger lader begrebsdefinitioner og saglig viden støtte de sproglige informationer.

Endelig gælder det for næsten samtlige **polylingvale** ordbøger, at de primært giver sproglig information, evt. kombineret med begrebsdefinitioner og saglig viden. Deres makrostruktur består typisk af en hovedliste, hvor ordene er opført efter et af de indgående sprog. Fra de andre sprog er der adgang til hovedlisten via et register, hvor man bliver henvist enten til et løbenummer eller til et lemma i det sprog, som hovedlisten er arrangeret efter. Nedenstående eksempel adskiller sig lidt fra mængden, idet makrostrukturen ikke er alfabetisk, men nummerisk. (Den nummeriske rækkefølge synes i det konkrete tilfælde ikke at afspejle et bestemt system, selvom der er tale om en vis indholdsmæssig progression.) Fra samtlige sprog er der adgang til hovedlisten via alfabetiske registre.

72. FUGEAFSTAND.

Afstand mellem to på hverandre følgende fuger.

FUGENABSTAND.

Breite von einer Fuge zu der nächsten in einer Pflasterung oder in einem Betonlag.

JOINT SPACING.

The predetermined distance between successive joints in a surfacing.

SEPARACIÓN (DE LAS JUNTAS).

Distancia que existe entre dos juntas sucesivas.

ÉCARTEMENT (ENTRE LES JOINTS).

Espace ménagé entre deux joint.

SEPARAZIONE (DEI GIUNTI).

La distanza predeterminata fra due successivi giunti in una pavimentazione.

73. LÆNGDEFUGE, RÆKKEAFSTAND.

(Vejteknisk ordbog 1951: [makrostruktur])

627. Fuge.

72. Fugenabstand

186. Fugenbrett.

(Vejteknisk ordbog 1951: [tysk registerindgang])

5. Afslutning

Jeg har i denne artikel sigtet på at give nogle empirisk baserede informationer om danske fagordbøger. Omfanget af materialet gjorde, at jeg ikke her også kunne gå den vej, som jeg har beskrevet i en anden artikel (Mikkelsen 1991), hvor der tages udgangspunkt i funktionen, dvs fx oversættelse. Ud fra en kortlægning af de centrale faser i en sådan brugssituation kombineret med de øvrige funktionelle parametre, kan man så foretage en kritisk evaluering af ordbøgernes evne til at honorere de krav, som stilles til dem af brugeren. Generelt vil det være særdeles interessant at foretage en sammenligning mellem de materielle, strukturelle og funktionelle træk, som ordbogsudgiveren, direkte eller indirekte, hævder at ordbogen har - og de træk af samme karakter, som fremkommer ved den kritiske analyse. Kan man føle sig sikker på, at fagordbogen indeholder de rigtige fagord? - Er der så mange opslagsord/lemmer, som reklamerne siger? - Kan en fagordbog til oversættelse dække alle oversætterens problemer? For at kunne besvare disse spørgsmål og mange flere må der udvikles nogle værktøjer, som kan bruges i en konstruktiv kritik. Den historiske statusopgørelse over hidtidige fagordbøger er det første skridt i denne retning.

Noter

1. Der er selvfølgelig også mulighed for at fokusere på andre dele af universet, fx på et område, som er fælles for en række faglige universer uden at indgå i det almene univers. Fx koncentrerer polytekniske ordbøger sig om et sådant udsnit. For en nærmere redegørelse for distinktionen mellem subsprog (=helsprog), særsprog og fællessprog henvises til Mikkelsen 1990.

Primærlitteratur

Gubba, Wilhelm (1975): *Juridisk ordbog. Dansk-tysk*, Mårslet: W. Gubbas Forlag.

Jesper, Bente (1974): *Det lille røde leksikon*, København: Hans Reitzel.

Vejteknisk Ordbog i 6 Sprog (1951), Den Permanente Forening for Vejkongresser, Paris.

Wanscher, Johan Henrik (1942): *Arvelighedsordbog*, København: G.E.C. Gads Forlag.

Sekundærlitteratur

- Hausmann, Franz Josef (1989): Wörterbuchtypologie. I: Hausmann, Franz Josef / Oskar Reichmann / Herbert Ernst Wiegand / Ladislav Zgusta (eds.): *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography, First Volume*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 102-111 (= *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Band 5.1*).
- Hausmann, Franz Josef / Oskar Reichmann / Herbert Ernst Wiegand / Ladislav Zgusta (eds.) (1989): *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography, First Volume*. Berlin, New York: Walter de Gruyter (= *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Band 5.1*).
- Hupka, Werner (1989): Das enzyklopädische Wörterbuch. I: Hausmann, Franz Josef / Oskar Reichmann / Herbert Ernst Wiegand / Ladislav Zgusta (eds.): *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography, First Volume*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 988-999 (= *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Band 5.1*).
- Mikkelsen, Hans Kristian (1990): Fagsprog og almensprog: særsprog og fællessprog. I: LSP *Nyhedsbrev* 2, 1-6.
- Mikkelsen, Hans Kristian (1991): Towards the ideal special language translation dictionary. I: *Hermes* 6, 91-109.
- Spang-Hanssen, Henning (1983): Fagsprog og almensprog. I: *Skrifter om anvendt og matematisk lingvistik 10*. Københavns Universitets Institut for anvendt og matematisk lingvistik, 85-100.
- Wiegand, Herbert Ernst (1987): Zur handlungstheoretischen Grundlegung der Wörterbuchbenutzungsforschung. I: *Lexicographica* 3, 178-227.